

PRESENTACIÓ

Eugeni d'Ors (1881-1954) va ser l'intel·lectual més influent de la Catalunya de les tres primeres dècades del segle xx. Com tants escriptors de l'Europa de la seva època, just abans de la Primera Guerra Mundial, Ors, des de la seva joventut, va jugar a fons la lògica de la «invenció de l'intel·lectual», va descartar ràpidament l'«art per l'art» dels modernistes i va decidir deixar de ser un simple espectador ciutadà, incapaç de sentir-se deutor o solidari de la societat que l'acollia. Ni Joan Maragall ni tampoc Gabriel Alomar, Raimon Casellas, Josep Pijoan, Jaume Brossa, Pere Corromines o Antoni Rovira i Virgili no van arribar ni tan sols a entreveure el desplaçament de rols en l'esfera literària catalana que això significava.

El jove Ors, desdoblant en el pseudònim Xènius, col·laborava regularment a les pàgines del diari *La Veu de Catalunya* publicant el «Glosari» des de l'1 de gener de 1906, una columna periodística, gairebé diària, que lentament es va anar configurant com el seu magne autoretrat intel·lectual i que va arribar a conformar el veritable dietari de tota una generació d'artistes i escriptors de la Catalunya del primer terç del segle xx. Cada glosa havia de ser una plataforma ideal per «escoltar les palpitations dels temps i clavar agulles d'inquietud», segons l'expressió esdevinguda cèlebre usada en la glosa «Castes» (25-IV-1911);¹ és a dir, unes finíssimes agulles intel·lectuals dirigides als seus lectors, per pocs que fossin, que estimulaven a l'esforç diari tota una cultura. Ors orientava des de sempre la seva pràctica periodística a uns objectius molt concrets. Dirigint-se essencialment a un nucli restringit de lectors potencials, convençut de l'eficàcia de les minories per governar les majories, és ben significativa la frase extreta de la glosa «Reformes» (15-VIII-1910):

¹ ORS (2003: 590-592).

Doneu-me una palanca —és a dir, un home o un grupet d'homes capaços de sacrificis— i un punt de suport —és a dir, un sentiment de nacionalitat nova, d'imperi a bastir o de religiositat fresca— i jo us refaré un poble.

Ors pretenia inculcar als seus seguidors uns valors morals —educació de la voluntat, disciplina, obediència, continuïtat, lluita contra les fatalitats...— que havien de ser propis de la generació noucentista, però també proclamava la necessitat de fer despertar, per al món de la cultura i de la ciència, tota una nova generació de catalans, els quals apareixien en el «Glosari» comparats als somnolents pacients d'un laboratori psiquiàtric que Ors havia visitat a Munic. A aquests malalts se'ls col·locava, sense que ho sabessin, un dispositiu que registrava regularment la profunditat del son i que mesurava, també, de quina manera es produïa el seu despertar. Eren unes petites boles de metall que queien, un determinat nombre de vegades a la nit, i des d'una altura determinada, a tocar del pacient, i que Ors, en la glosa «Psychiatrische Klinik» (25-VIII-1910), s'atrevia a comparar amb la seva activitat de glosador:

No m'he pogut estar, quan m'han explicat aquest aparell, d'associar-me la idea a la de les feines que nosaltres tenim amb la nostra terra dorment. Jo, per exemple, humil de mi, procuro deixar caure regularment, cada dia, una petita bola de metall —una glosa—... Mes, ai, que la nostra terra dorm molt fort!²

La gran versatilitat genèrica, temàtica i estilística dels seus articles, en què apareixen combinades les seves innombrables lectures i les referències a la política europea o nord-americana del moment amb converses de cafè, anècdotes ciutadanes, consells útils per a la vida pràctica o reflexions sobre l'art de viatjar, converteixen el «Glosari» en l'esforç culturalitzador i desprovincialitzador més ambiciós de la cultura catalana de principis del segle xx. Encara que el to general que hi predominava era el de la reflexió filosòfica, a les pàgines del «Glosari», Ors se singularitzava per la seva enorme capacitat d'assimilació de coneixe-

² *Ibid.*, p. 257.

ments de totes les disciplines del saber, tant l'humanístic com el científic. En efecte, aquell jove escriptor vivia amb una passió desenfrenada la seva carrera de veritable intel·lectual europeu. S'interessava per tot i tot semblava interessar-lo. No es pot negar que hauria pogut anhelar un prometedor futur com a filòsof o com a psicòleg. També com a pedagog, com a sociòleg, com a dibuixant, com a poeta, com a novel·lista, com a periodista, com a crític d'art o, fins i tot, com a polític. Acceptant la dispersió inevitable, rebutjant l'especialització, fent cursos i conferències a Barcelona, Madrid i París, des de les pàgines de diaris i revistes i buscant sempre influir en les complicitats dels lectors, Ors va preferir sempre fer parlar el temps, recollir «les palpitations dels temps», segons la coneguda fórmula del «Glosari» anteriorment citada.

Destacava l'interès cada vegada més gran que el jove Ors sentia pels mètodes científics i l'admiració que professava pels homes que consagraven la seva carrera a la ciència. Com a home del seu temps, Ors sabia que les ciències experimentals estaven aportant una nova realitat, feta de novetats teòriques, d'avenços tècnics i instrumentals i d'hibridació de les disciplines del saber. Tot plegat l'havia portat a establir la superioritat de la vida científica per sobre de la vida artística, o bé, per dir-ho així, a reformular tota una teoria del «viure científic» dominada per la visió artística de la ciència: «La ciència és ironia. És a dir, la ciència és quelcom d'estètic, com l'art».³ Per seguir la divisa de «purgar-se de romanticisme», Ors defensava una veritable «rehabilitació» de la ciència.⁴ Impregnat d'esperit científic, a la recerca d'una necessària objectivitat metodològica i entusiasmat pel vocabulari de la ciència, Ors propugnava una nova concepció de la filosofia de la ciència i de l'humanisme:

L'humanisme vol dir la ciència sentida com a passió, i la passió elevada a ciència. Ésser humanista vol dir sentir l'íntim parentiu entre passió i ciència. —I, d'això, viure'n—.⁵

³ *Ibid.*, p. 521-528, on apareix l'extensa glosa «Europa» (9-III-1911).

⁴ *Ibid.*, p. 61, on apareix la glosa «Ellen Key» (28-II-1910).

⁵ *Ibid.*, p. 18. Vegeu la glosa «¿Què és l'humanisme?».

En tot cas, en aquells anys, la gran preocupació d'Eugeni d'Ors era ja la «formació científica de la joventesa i el desvetllament i nutrició de capacitats noves».⁶ Però l'autor del «Glossari», que s'havia llicenciat en dret a Madrid l'any 1905, primer havia de resoldre la seva pròpia formació acadèmica. Animat per diversos amics, va decidir matricular-se a la Universitat de Barcelona, va obtenir la llicenciatura en la secció de filosofia el juny de 1912, i el setembre va guanyar el premi extraordinari de llicenciatura en filosofia i lletres. Aquella mateixa tardor va matricular-se als estudis de doctorat i, durant tot el 1913, va haver de realitzar diversos viatges a Madrid per al seguiment de les assignatures. Finalment, el mes de juny d'aquell any, Ors va defensar la tesi doctoral titulada *Las aporías de Zenón de Elea y la noción moderna de espacio-tiempo*,⁷ amb qualificació d'excel·lent.

Mentrestant, va compaginar la seva formació com a estudiant amb una intensa activitat com a conferenciant i, sobretot, com a professor als Estudis Universitaris Catalans. Instituits l'any 1903 com un dels resultats del Primer Congrés Universitari Català, els Estudis Universitaris Catalans van ser considerats de seguida com la llavor de la futura universitat catalana. El curs 1908-1909 va presentar dues novetats: la suspensió de les lliçons de pedagogia nacional i d'estudis portuguesos i la creació de dues noves càtedres, que s'afegien a les deu permanents ja existents. Eren la Càtedra de Govern Local, dirigida per Francesc Cambó, i la Càtedra de Filosofia, «a càrrec d'Eugeni d'Ors, qui en el seu dia vindrà a explicar-hi les ensenyances tretes del congrés de Heidelberg».⁸ Aquesta Càtedra de Filosofia (que l'any següent passaria a anomenar-se Càtedra de Lògica i Metodologia de la Ciència) es va mantenir, com a mínim, fins al curs 1912-1913,

⁶ Aquestes eren les paraules utilitzades per Eugeni d'Ors, publicades molts anys després, en la *Memòria dels treballs fets per l'Institut d'Estudis Catalans des de la seva fundació fins a l'any 1914*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1938 [1946], p. 249.

⁷ N'hi ha una edició recent: Eugenio d'Ors. *Las aporías de Zenón de Elea y la noción moderna de espacio-tiempo*. Opuscula Philosophica, 35. Madrid: Encuentro, 2009.

⁸ *EUC* (1908: II.11).

quan Ors devia abandonar-la per presentar-se, l'any 1914, a la Càtedra de Psicologia Superior vacant a la Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat de Barcelona i que, finalment, va perdre.⁹ Des dels cursos als Estudis Universitaris Catalans, Ors va poder sistematitzar algunes de les seves reflexions teòriques sobre història de la ciència. L'abril de 1909, segurament aprofitant les vacances de Pasqua, va impartir el primer curset a la càtedra que dirigia als Estudis Universitaris Catalans sobre «La lògica com a fenomen diastàtic».¹⁰ Ors pretenia demostrar que la lògica podia ser considerada com una ciència biològica i ser estudiada segons els principis i mètodes de la biologia. Es proposava desenvolupar una «història natural dels productes del pensament». La continuació dels cursos va arribar el mes de desembre del mateix any, amb una sèrie de lliçons públiques centrades en l'estudi de l'atenció, amb freqüents al·lusions al filòsof francès Henri Bergson i al psicòleg nord-americà Walter B. Pillsbury. Les conferències orsianes eren recordades per Alexandre Galí, que en va ser alumne, a causa del caràcter experimental que tenien, en forma de seminari, que permetia el treball conjunt de professor i estudiants.¹¹ Aquell curset, segons el seu amic i deixeble Alfons Maseras, va anar acompanyat d'una sèrie d'experiments al Laboratori de Fisiologia de la Facultat de Medicina «sobre la traducció cardíaca del ritme en la lectura muda en relació con algunos estudios sobre la gimnasia rítmica de Jaques-Dalcroze».¹² En tots els seus cursos, Ors remarcava que només pretenia exposar una «introducció al viure científic» i no s'estava mai de reclamar als seus estudiants «humilitat, impersonalisme i submissió desinteressada a la veritat».¹³

⁹ Sobre aquesta qüestió, vegeu més extensament Xavier PLA, «Presentació», dins ORS (2005: XXI-XXVI).

¹⁰ En concret, les lliçons es van fer els dies 20, 23, 26 i 27 d'abril. El *syllabus*, detallat dia per dia amb tots els punts de reflexió —lògica i biologia, la lògica en el llenguatge, pragmatisme, etc.—, es pot trobar a «Lògica i Metodologia de la Ciència», dins *EUC* (1909: III.179-180).

¹¹ GALÍ (2004: 35).

¹² ALFONS MASERAS. «Glosas-1910». Dins Eugenio D'ORS. *Glosas. Páginas del Glosari de Xenius (1906-1917)*. Madrid: Calleja, 1920, p. 142.

¹³ Una descripció *in extenso* del contingut del curs es pot trobar a «Lògica i Metodologia de la Ciència», dins *EUC* (1909: III.555-559).

Als fascicles corresponents al programa del curs acadèmic 1911-1912, els Estudis Universitaris Catalans informaven novament de la càtedra dirigida per Ors. En descriuen l'esperit original i els objectius de la manera següent:

El professor D. Eugeni d'Ors es proposava satisfer la necessitat de col·locar dins de Catalunya els estudis especulatius al nivell en què es troben en les nacions més avançades i la conveniència de donar a conèixer aquells sistemes científics que s'anomenen *nacionals* o que en alguna manera han contribuït a formar la nostra consciència col·lectiva. No essent arribada encara la possibilitat de crear una o diverses càtedres permanents per complir els dits fins, es començà per uns cursets confiats al citat professor sobre «Crítica i mitjans de la ciència (epistemologia)». Aquest curset es desenvolupà a les primeries de l'any 1910, amb nombrosa concurrència d'oients, coronant-lo amb uns exercicis o pràctiques de seminari sobre l'atenció. Les lliçons d'aquesta càtedra continuaran en el nou curs.¹⁴

Per al curs 1911-1912, els Estudis Universitaris Catalans presentaven la Càtedra de Filosofia amb un programa molt més detallat que semblava resumir les recerques que Ors havia anat desenvolupant en els últims anys:

I. Cursets monogràfics:

1. Introducció a la lògica biològica.
2. La lògica de l'atenció (segona part de la «Psicologia de l'atenció»), estudiada en el curset de primavera de 1910).
3. La psicologia de la invenció (1a part de l'heurologia).
4. Els arguments de Zenon d'Elea contra l'existència del moviment i la noció moderna de l'espai-temps.

¹⁴ *Estudis Universitaris Catalans. Curs de 1911 a 1912*. Barcelona: Tipografia L'Avenç, setembre 1911, p. 15.

II. Seminari de lògica biològica.

Treballs col·lectius sobre l'atenció, la invenció, etc. Aquests curssets i pràctiques de Seminari es donaran en data i lloc que s'anunciaran prèviament per mitjà de la premsa.

Sigui com vulgui, entre els conceptes filosòfics o psicològics que apareixien repetidament tant a les pàgines del «Glosari» d'Eugeni d'Ors d'aquells anys com en els estudis monogràfics que anava publicant —com ara l'atenció, la il·lusió, la invenció, l'astorament, etc.—, un dels que esmenta amb més freqüència és el de la curiositat. I gairebé sempre amb epítets positius. L'any 2009 es va publicar el text inèdit titulat *La curiositat*, un assaig epistemològic d'Eugeni d'Ors que havia restat inèdit fins llavors.¹⁵ Escrit a l'entorn de l'any 1911, però potser passat en net un temps més tard, sembla inacabat, i no es coneixen al·lusions del mateix Ors o mencions d'altres que hi facin referència. L'expressió «assaig epistemològic» la utilitza el mateix Ors en una frase extreta de la glosa «Europa» (9-III-1911), referida a altres treballs o estudis coetanis seus:

Jo he fet també d'això la clau de volta d'alguns modestos assaigs epistemològics, publicats ací i allà.¹⁶

És una lliçó en forma d'història cronològica sobre els grans homes de ciència i pensament que han fet avançar el coneixement de la humanitat i el progrés científic, des del relat bíblic, els egipcis i la Grècia clàssica fins als albors del Romanticisme. En aquesta síntesi, hi apareixen alguns dels grans noms de la filosofia de la ciència que sempre van rebre l'admiració d'Eugeni d'Ors, des d'Aristòtil fins a Linné, guiats pel concepte de *curiositat*, entès com a instint de coneixement, com a «apetit d'emoció». Ha de ser llegit en el context dels cursos monogràfics preparats per Ors en els primers anys de la segona dècada del segle xx. Està també relacionat amb l'esperit que va guiar la

¹⁵ Eugeni D'ORS. *La curiositat*. Ed. i intr. de Xavier Pla. Barcelona: Quaderns Crema, 2009.

¹⁶ ORS (2003: 523).